

rozsáhlejší sekularizaci pouze v případě kláštera v Polici nad Metují.

Kniha Josefa Šrámka předkládá syntézu poznatků k dějinám břevnovského klášterství, postavenou zejména na kritice pramenů listinné povahy. Jde o první publikaci, která takto uceleně pojednává dějiny opatství. V tomto ohledu se její výsledky mohou stát příspěvkem k budoucím, metodologicky a koncepčně propracovanějším dějinám břevnovského klášterního panství.

STANISLAV HLAVÁČ

Tomáš ČERNUŠÁK et al., *The Papacy and the Czech Lands. A History of Mutual Relations*, Institute of History – Istituto Storico Ceco di Roma, Prague – Rome 2016 (= Biblioteca dell'Istituto Storico Ceco di Roma, Sintesi 1)

382 s., ISBN 978-80-7286-292-4

Tomáš ČERNUŠÁK a kol., *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, Academia, Praha 2017

450 s., ISBN 978-80-200-2638-5

S myšlenkou představit současné výsledky dlouholetých výzkumů česko-kuriálních vztahů prostřednictvím kolektivní monografie přišli historici z prostředí Českého historického ústavu v Římě, zejména jeho ředitel Jaroslav Pánek a Tomáš Černušák, znalec česko-kuriálních vztahů v 16. a 17. století. Dali dohromady tým historiků, jejichž úkolem bylo zpracovat syntetické kapitoly, které by chronologicky a v širším kontextu dějin papežství popsaly a vysvětlily povahu česko-kuriálních vztahů.

Ve vstupní kapitole *Vztahy mezi papežstvím a českými zeměmi jako badatelské téma* nabídl J. Pánek zasvěcený historiografický vhled do kulturně historických podmínek a metodických obtíží, jež problematizují zpracování dějinných vztahů uzavřených státních (národních) celků s univerzální nadnárodní institucí papežství. Jedním z důležitých metodických problémů při snaze interpretovat vazby dvou historicky odlišné se vyvíjejících entit je najít relevantní synchronizační model periodizačních mezníků. V publikaci byly konsensuálně stanoveny průsečíky, které respektují postavení papežství v evropských dějinách i specifika historického vývoje českých

zemí. Mezi tyto průsečíky patří christianizace střední Evropy, konsolidace českého středověkého státu, husitství, střet náboženské koexistence a konfesionalizace na počátku novověku, rekatolizace, osvícenství a zásadní proměny politické a náboženské situace v Evropě a českých zemích v letech 1918–1989.

Druhá kapitola Josefa Žemličky *České země a papežství ve starším středověku* pojednává o době od vzniku velkomoravského státního útvaru do roku 1197. Přes vzrůstající intenzitu kontaktů šlo především o epizodické vazby, definované zpravidla výjimečnými osobnostmi z českých zemí či situacemi, do kterých zasahoval český panovník. Také proto zvolil Žemlička pro svůj výklad pozadí vývoje knížecích Čech. Počátky rekapituloval v nepřilíhš rozsáhlé podkapitole „Velká Morava, Řím a počátky zemských církví v procesu christianizace“, přibližující období charakterizované cyrilometodějskou misí a v návaznosti na ni písemnými kontakty papežství s velkomoravskými panovníky, zejména se Svatoplukem. Vznik zemské církve spojuje autor především s nastupující hegemonií Přemyslovců, v jejímž vývoji akcentuje snahy českých knížat o zřízení biskupství. Názvem další podkapitoly „Mezi císařstvím a papežstvím“ autor naznačil církevněpolitický půdorys, v němž se vztahy utvářely. Nutně zkratkovitým textem propojuje založení křesťanství ve střední Evropě s nástupem reformních proudů spojených s tu více, tu méně bojovnými papeži. Všechny spory se odehrávaly mezi *sacerdotium a imperium* a v sázce nebylo nic menšího než papežstvím postulovaná *libertas ecclesiae*, ať už v oblasti boje o investituru nebo ve zmáhání starých, regionálně utvářených soukromě-církevních vazeb. Do této vpravdě „válečné“ mapy autor zakreslil pohyblivé pozice českých knížat, především Vratislava II., který v duchu politického pragmatismu „přestupoval“ ze strany na stranu. Žemlička tak postupně zachycuje v širších politicko-církevních vazbách rozličné projevy česko-kuriálních vztahů: snahy Břetislava I. o zmírnění postihů za nestandardní translaci ostatků sv. Vojtěcha; zisk mitry knížetem Svytlahem II., což vysvětluje jako snahu papežství o nalezení politické opory v regionu a jako jeden z „nápadi- tých pokusů ještě předgregoriánského papežství, jakými způsoby pronikat na půdu střední Evropy“ (s. 46); politickou obratnost Vratislava II. v investiturním sporu, díky níž získal na jedné straně zvláštní papežskou ochranu pro nově zřízenou vyšehradskou kapitolu, na straně druhé královskou korunu; spory Vratislava II. s bratrem na biskupském stolci Jaromírem o znovuoobnovení moravského biskupství, do kterých vstupovala

papežská kurie intenzivní korespondenci i prostřednictvím papežských legátů.

V třetí podkapitole „Stabilizace česko-kuriálních vztahů“ Žemlička zvyrazňuje osobnosti Jindřicha z Džika a Daniela I. jako hlavních postav 12. století, jež se zasloužily o zintenzivnění sledovaných vazeb. Připomíná také papežské legace, během 12. věku většinou jen málo úspěšné ve svých posláních zavádět reformní kroky vyhlášené na II. lateránském koncilu (1139). V drobném přehledu rovněž zmiňuje zpravidla klášterům udělované papežské protekce, které vnímá jako výraz zpevňování mocenských pozic papežství a zároveň jako jeden z důležitých projevů bezpečně tušené, ale jen torzovitě doložené komunikace českomoravského prostředí s papežskou administrativou. Od konce 12. století lze česko-kuriální vazby sledovat také v záležitostech jurisdikční povahy, jak autor dokládá na několika papežských delegačních mandátech, adresovaných domácím prelátům s úkolem řešit spory duchovních institucí. Závěr kapitoly věnoval Žemlička poutím do Říma.

Zdeňka Hledíková se pokusila v následující kapitole postihnout vývoj vazeb papežství k českému státu v letech 1198–1417. V první podkapitole „Vrchol pojetí papežství a ústup z něho. České přemyslovské království“ sleduje látku především v kontextu působení Inocence III. Na české země měl zásadní vliv zejména IV. lateránský koncil (1215). Hledíková se věnuje intenzivním kontaktům Čech a papežství na pozadí známého sporu pražského biskupa Ondřeje s českou církevní i politickou elitou v čele s králem Přemyslem Otakarem I. Návazně ale připomíná, že kromě konkrétních personálních kontaktů či panovnícké politiky se v průběhu dlouhého 13. století nevytvořily stálé vazby na papežství, byť v určité rovině, zejména v případě řádových institucí, se komunikace (tj. žádosti o listiny a mandáty) pozvolna dostávala na roveň stereotypního administrativního provozu. Oproti předchozímu období se však kontakty s papežstvím prohloubily a zintenzivnily.

Vztahy avignonského papežství s českými zeměmi až do schismatu uzavřela Hledíková do samostatné podkapitoly „Změněná situace za avignonského papežství a první dva lucemburští králové“. Schéma výkladu rozdělila do tří částí, jejichž úkolem bylo zakreslit pevnější souřadnice vztahů do prostoru působnosti papežské kurie, nově zformované a revitalizované ve dvacátých letech 14. století. V první řadě došlo k teritoriálnímu rozšíření kuriálního správního a fiskálního systému, označovaného jako kuriální či papežský centralismus. Jeho součástí byl později

ostře kritizovaný systém obsazování beneficí v církevních kolaciích *auctoritate apostolica* spojený s finančními závazky. Ten s velkou silou dopadl na české církevní instituce od pontifikátu Jana XXII. Druhým jevem, na jehož pozadí se odehrávaly intenzivní diplomatické styky českých zemí s kurií, byly snahy českých panovníků Jana Lucemburského a především Karla IV. zdůraznit význam Českého království (výsledkem byla exempce pražského biskupství, jeho povýšení na arcibiskupství či založení univerzity v Praze). Poslední z projevů avignonského papežství, který se dotkl českých zemí, byla trvalá snaha papežů vrátit se do Říma.

V tomto trojím rámci autorka sleduje jak pravidelné česko-kuriální diplomatické styky, tak již v druhé polovině 14. století výrazně rozvinuté administrativní vazby papežského centra s domácími církevními institucemi. Zpravidla jde o projevy masově vykonávané a formalizované kuriální administrativy. Vedle těchto projevů, jež jsou zde nutně vyjádřeny jen v sumárních číslech, zmiňuje Hledíková mimo jiné také „malé české zázemí“ v Avignonu a výrazné osobnosti s ním spojené: Fridricha z Pernštejna, Heřmana z Prahy, Jana Volka, Bavora z Nečtin, a především Jana IV. z Dražic, který – jako obžalovaný strávil u kurie jedenáct let – měl poprvé účelně využít papežský provizní systém k podpoře svých straníků. Poslední podkapitola „Velké západní schizma a jeho odstranění; změny doby Václava IV.“ je především církevně-politickým přehledem důležitých událostí doby schismatu a všech jednání, jež se českého prostředí nejen týkala, ale nutně s ním úzce souvisela, ať už samotným faktem, že Praha byla sídlem římských panovníků Karla IV. a Václava IV., nebo tím, že se zde začal rozvíjet nový reformní proud, či samotným procesem Jana Husa.

Antonín Kalous navázal poslední „středověkou“ kapitolou knihy na problémy papežství, které vystoupily do popředí po volbě Martina V. Svoji stať nazval *Papežství a české země mezi reformou a reformací (1417–1526)* a rozčlenil ji do šesti podkapitol. Hlavní roli v první podkapitole „Restituce papežské moci, koncily a husitství“ hrají události v průběhu tří desetiletí po volbě papeže Martina V. Zájem papežství o české země je zde shrnut se zaměřením na pulsující vysokou politiku. Do plynulého toku popisu politických událostí vstupují víceméně epizodicky osobnosti z Českého království, z nich největší pozornost autor věnuje olomouckému biskupovi Janu Železnému. V podkapitole „Vítězství papalismu, nové pokusy o komunikaci“ zdůrazňuje na pozadí vítězného boje papežů nad konciliarismem složitý vztah papežství a husitů v otázkách náboženských

i církevněsprávních. Připomíná mimo jiné neúspěšnou legaci kardinála Carvajala, který pokusem odvézt originál kompaktát symbolicky dokresluje směřování a nervozitu papežské kurie vůči husitským dohodám s basilejským concilem. V třetí podkapitole „Nová válka a její řešení“ autor akcentuje především pragmatickou kuriální politiku papežů Pia II. a Pavla II. vůči Jiřímu z Poděbrad a Matyáši Korvínovi, jež s oběma počítala jako s důležitými postavami protitureckého tažení, avšak vyústila ve válku. Čtvrtou a pátou podkapitolou nabízí Kalous podrobnější náhled do vztahů s diecézemi českých zemí v době, kdy církevní správa fungovala jen v provizorním režimu. Nejprve se věnuje pražské arcidiecézi a následně diecézím vratislavské a olomoucké. Poslední část „Přelom 15. a 16. století a nástup německé reformace“ je určitým dovětkem ke středověkému období, na jehož konci i přes stabilizaci papežství vyvstal nový závažný problém – reformace, která v Čechách díky příbuznosti s českým reformním hnutím nacházela velký ohlas.

Dalším pěti kapitolám zde již pozornost věnovat nebudeme, je však nutno zdůraznit, že i díky výborné redakční práci jde o dílo ucelené a interpretačně i literárně soudržné. Podíleli se na něm vedle zmíněných medievalistů také Tomáš Černušák (1526–1620), Tomáš Parma (1620–1740, 1740–1804), Jitka Jonová (1804–1918) a Jaroslav Šebek (1918–2013).

Rozsahem i způsobem zpracování naplňují středověké kapitoly, stejně jako celá publikace, výchozí postulát nahlédnout na česko-kuriální vztahy realisticky, bez přeceňování, se snahou o vystižení přiměřeného místa těchto kontaktů v mezinárodních souvislostech. Doposud takto široce koncipovaná práce v české historiografii chyběla a v podobném rozsahu nemá mnoho protějšků ani v evropském dějepisectví.

PAVEL HRUBOŇ

Jiří DYNDY, *Slovanské pohanství ve středověkých ruských kázáních*, Scriptorium, Praha 2019

407 s., ISBN 978-80-88013-87-7

Slovanské náboženství se nemůže pochlubit bohatstvím pramenů, které po sobě zanechaly jiné archaické náboženské systémy. Chybí zde texty typu indických véd, řeckých eposů nebo skandinávské *Eddy*. Vše, co se o kultovní a mytologické soustavě dávných Slovanů můžeme

dozvědět, jsou zprávy a postřehy soudobých zpravodajců, pocházejících z různých kulturních a jazykových prostředí. O slovanském pohanství se tak zmiňují byzantští historici i arabští encyklopedisté, v latině vzdělaní dánští a němečtí kronikáři a svatopisci, jakož i slovanští duchovní písaři latinsky či staroslověnsky své letopisy a homilie. Všichni tito autoři mají jedno společné – na svět slovanského archaického náboženství se dívají „zvenčí“, nerozumí jeho vnitřní strukturu, pravděpodobně ani neznají jeho základní texty a jeho praktiky v nich vyvolávají smíšené pocity odporu a fascinace. Je to pro ně především upadlý a odcházející svět, jehož duchové a běsi jsou po právu vyhnáni do temnot a nebytí a jehož modly jsou povaleny, aby nastoupilo pokojné světlo jediné pravé spásy. Proto v těchto textech není důležitý původní obsah slovanského pohanství, ale to, co představuje jeho odpornou podobu, či to, co ještě nedovoleně přežívá a mělo by být vykořeněno jako koukol a plevel zamořující čistou setbu pravé víry. Vzhledem ke skutečnosti, že tento typ textů tvoří základní pramenný korpus pro poznávání slovanského pohanství v době jeho zenitu v raném středověku, představuje každá edice uvedených zdrojů cenný vklad k našemu poznání fenoménu archaické kultury ve slovanském okruhu.

Této nelehké práci se ujal Jiří Dynda v edici staroruských homilií dotýkajících se problematiky slovanského pohanství. Není to v jeho případě poprvé. Již v roce 2017 vydal Dynda publikaci věnovanou latinským textům (*Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*), která uváděla celou řadu vybraných svědectví z kronikářských, homiletických či legendistických děl v originále i v českém překladu. V případě staroruských kázání Dynda svůj přístup poněkud pozměnil, což mu umožnila i odlišná povaha materiálu. Tentokrát nejde o torzovité úryvky z žánrově odlišných děl, ale o texty jednoho žánru, vznikající v obdobné kulturně geografické situaci. Autor se proto neomezil na prostou edici a překlad staroruských kázání a v knize jim předeslal rozsáhlou studii o slovanském pohanství, jak se s ním setkáváme právě ve východoslovanské středověké homiletice.

Dynda se nejprve věnuje samotným rukopisům a rukopisným sborníkům, následuje velmi zajímavá a také velmi případná (neboť často zanedbávaná) analýza pojmu dvojvěří, který má velice bouřlivou historii. Na řadu přichází rozbor archaických teoným, s nimiž se ve staroruských kázáních setkáváme (Perun, Chors/Dažbog, Svarog, Svarožic, Simargl, Volos/Veles, Mokoš, Stribog, Trojan), s náznakem funkcí možných božských postav, které se za jmény skrývají. Poté se